

DEMNIȚATEA ȘI DREPTURILE OMULUI ÎN CAZUL GRUPURILOR EXPUSE RISCULUI DE EXCLUZIUNE

Lect. univ. dr. Simion BELEA

Centrul Universitar Nord din Baia Mare,

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

simionbla@yahoo.com

Abstract: Dignity and Human Rights in the Case of Groups Exposed Exclusion Risk.

Setting off from the origins and main historical-sociological theories of human dignity, this article centres on the importance of acknowledging and respecting the rights of some of the most affected categories of vulnerable groups today, namely: people with disabilities, refugees, and the elderly. Dignity, perceived as the main ethical value and source of any human right, has crystallized in the social and collective thinking of recent generations, becoming a „reminder” of responsibility for each state. In this context, this article brings to the fore both the issue of human vulnerability and suffering, as well as the need to reconsider the attitude towards caring relationships for these categories of people.

Keywords: *human dignity, human rights, integration, diversity, disabilities, immigration, refugees, old age, protection.*

Introducere

Plecând de la originile și principalele teorii istorico-sociologice ale demnității umane, prezentul articol se concentrează asupra importanței recunoașterii și respectării drepturilor unora dintre cele mai afectate categorii de grupuri vulnerabile din zilele noastre, și anume: persoanele cu dizabilități, refugiații și vârstnicii. Demnitatea, percepută ca principală valoare etică și sursă a oricărui drept uman, s-a cristalizat în gândirea socială și colectivă a generațiilor recente, devenind un „memento” al responsabilității pentru fiecare stat în parte. În acest context, prezentul articol aduce în centrul atenției, atât tema vulnerabilității și suferinței umane, cât și nevoia reconsiderării atitudinii față de relațiile de îngrijire în cazul acestor categorii de persoane.

1. Scurt istoric al conceptului de „demnitate”

Chestiunea demnității rămâne una dintre cele mai discutate teme din zilele noastre, care, sub aspectul drepturilor omului, asumă o poziție centrală în dezbaterile publice, atât la nivel european, cât și la nivel internațional. Oricine dorește să studieze conceptul de demnitate în domeniul juridic se află în situația de a se confrunța cu o mulțime de categorii. În unele lecturi demnitatea este considerată un principiu, în altele o valoare, iar în altele un drept subiectiv.

Demnitatea ar trebui (re)poziționată în partea superioară a scării valorilor democrației (Flick, 2014), considerând-o un bun, care trebuie protejat, al tuturor și al fiecăruia în parte; mai ales în cazul în care cineva are o slăbiciune constituțională intrinsecă, așa cum se întâmplă în cazul vârstnicilor, a persoanelor cu dizabilități, a copiilor, săracilor sau a persoanelor marginalizate. Pare evident astăzi să considerăm conceptul de „demnitate” o dimensiune inviolabilă a ființei umane. Demnitatea umană, înțeleasă ca valoare și fundament a drepturilor individului în toate fazele existenței sale, este un concept care aparține fiecărui individ și, prin urmare, este o proprietate universală a ființei umane. În sensul său cel mai elementar, universalitatea, ca prerogativă a fiecărei ființe umane, trebuie respectată conform unui drept inerent conceptelor de egalitate și libertate, cu păstrarea dreptului la diversitate și identitate, omul neputând fi redus niciodată la obiect.

În ultimele decenii, demnitatea a trecut printr-un proces al legalizării, începând cu Declarația Drepturilor Omului din 1948¹, iar din a doua perioadă postbelică s-a materializat printr-un număr considerabil de documente internaționale² și constituționale. Principiul conform căruia „recunoașterea demnității inerente a tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor, egale și inalienabile, constituie fundamentul libertății,

1 A se vedea *Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948*, document emis de Organizația Națiunilor Unite (ONU), care consacră demnitatea umană. Documentul este disponibil la adresa http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declaratia_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf, data de acces 10.08.2021. În preambulul Declarației, sunt precizate următoarele: „Considerând că recunoașterea demnității inerente a tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile, constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”.

2 Majoritatea instrumentelor internaționale pentru protecția drepturilor omului se referă, într-un mod mai mult sau mai puțin generic, la noțiunea de „demnitate a persoanei”, subliniind că toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate, aceasta având o valoare fundamentală.

dreptății și păcii în lume” ia locul principiului suveranității statelor³. De asemenea, în rândul tuturor statelor democratice, conceptul de „demnitate” este amintit în Carta Internațională privind Drepturile Omului și frecvent analizată în diferitele domenii specifice, în care aceasta este exprimată: *de la biomedicină la egalitate, de la refugiați la identități culturale*⁴. Demnitatea umană este cunoscută sub forma unei valori culturale, care stă la baza tuturor celorlalte valori, inclusiv a celor etice, precum și a tuturor drepturilor inerente, deoarece aceasta a apărut odată cu nașterea ființei umane⁵. Prin urmare, ființa umană este demnă pentru că reprezintă un scop în sine, cu interzicerea absolută a oricărei formă de exploatare a sa, având în vedere că demnitatea nu are preț și nu poate fi cumpărată sau vândută.

Cuvântul „demnitate”, derivă din latinescul *dignitas*, – *atis*, care înseamnă „măreție”, „noblețe”, „autoritate morală”, iar ca atribut, în sensul de demn, cuvântul își are originea în latinescul *dignus*, desemnând o persoană care implică respect⁶. Acest atribut, aplicat unei persoane, o califică ca purtătoare de respect și, de fapt, rămâne o valoare unică și intrinsecă, care nu trebuie încălcată sub nicio formă.

2. Evoluția demnității în gândirea creștină

Răsturnarea valorilor clasicismului grec și roman au fost produse, în parte, și de gândirea creștină, întrucât demnitatea umană este considerată o calitate intrinsecă a omului⁷, dar numai în măsura în care umanitatea este chipul și asemănarea lui Dumnezeu⁸.

3 Papisca Antonio, *Riflessioni sulla globalizzazione dei diritti umani*, în vol. *Il Diritto della dignità umana*, Venezia, Casa Editrice Marsilio, 2011.

4 A se vedea Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo în 4 aprilie 1997 și intrată în vigoare la 28 februarie 2001. Text publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 103 din 28 februarie 2001 și disponibil la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/27007>, accesat la data de 10.09.2021.

5 Hans Jonas, *Il principio responsabilità*, Torino, Einaudi, 1990, p. 124.

6 „demnitate”/„dignită” în <https://www.treccani.it/vocabolario/dignita/>, accesat la data de 20.06.2021. A se vedea, de asemenea Șăineanu Lazăr, *Dicționar universal al limbii române*, vol. I-IV, ed. revăzută și adăugită, Iași, Mydo Center, 1995-1996.

7 Maestri Enrico, *Genealogie della dignità umana*, în *Diritto & Questioni Pubbliche*, nr. 9, 2009, p. 509.

8 Umberto Vincenti afirmă că demnitatea creștină proclamă irelevanța oricărui statut personal față de Dumnezeu, dar nu față de soți, părinți, stăpâni, magistrați și autorități publice.

Ideea demnității umane datorează, fără îndoială, foarte mult influenței exercitate de Evanghelie și credința creștină. Cu toate acestea, demnitatea a avut nu numai o contribuție culturală și istorică la dezvoltarea creștinismului, ci am putea spune că demnitatea este înrădăcinată în teologia creației și a întrupării, în așa fel încât, prin această acțiune divină, există o legătură directă între persoană și Dumnezeu.⁹

Prin tema biblică și patristică a imaginii lui Dumnezeu, Biserica afirmă viguros această demnitate și caracterul sacru al fiecărei persoane umane, prin însuși faptul de a fi om. Această afirmație are multe consecințe. În primul rând, indică faptul că sensul omului nu este înțeles cu adevărat decât în relația sa cu Dumnezeu, originea și sfârșitul întregii vieți. De asemenea, această demnitate a omului derivă din creație: de aceea îi este dată de un Altul¹⁰.

În această perspectivă antropologică, conceptul imaginii lui Dumnezeu indică faptul că ființele umane împărtășesc aceeași condiție și ne permit să dăm o bază solidă valorii demnității umane, dincolo de o simplă convenție socială. Pentru Părinții Bisericii, *sequi naturam* și *sequela Christi* nu sunt opuse. Dimpotrivă, urmând legea naturală, adică îndatoririle morale pe care ni le indică natura și rațiunea, urmăm logosul personal, Cuvântul lui Dumnezeu, întrucât „de la Dumnezeu sunt legea naturii și legea revelației, care face un tot” (Clement din Alexandria)¹¹. Aceasta este învățătura socială a Bisericii atunci când stabilește apărarea și promovarea drepturilor omului „universale și inviolabile”, ca bază teologică. Această perspectivă indică că demnitatea persoanei nu depinde în cele din urmă de succesele sau abilitățile sale, ci de dragostea personalizatoare a lui Dumnezeu. Demnitatea capătă, așadar, contururi și accente ascetice în gândirea creștină, care vor

9 Revelația creștină a evidențiat în mod clar demnitatea, măreția și dimensiunea relațională a omului. Persoana este un „eu” deschis către „tu”. Nu este doar „rațional”, ci și „relațional”. În special, caracterul „relațional” al persoanei este exprimat și implementat în conformitate cu o realitate dublă și inseparabilă, aceea a „comuniunii” (persoana este o ființă „cu ceilalți” și cea a „donației” (persoana este o ființă „pentru ceilalți”) – Antonio Pavan, *Enciclopedia della persona nel XX secolo*, Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli 2008, p.716.

10 Thomasset Alain, *Dignità della persona umana*, în *Rivista Aggiornamenti sociali*, ianuarie 2012, disponibil la <https://www.aggiornamentisociali.it/articoli/dignita-della-persona-umana/>, accesat la data de 15.09.2021.

11 Giovanni Caso, *La dignità dell'uomo: percorso storico giuridico*, disponibil la <http://www.comunionediritto.org/it/eventi/appuntamenti-regionali/discorsi-appuntamenti/148-la-dignita-umana-percorso-storico-giuridico-.html>, accesat la data de 15.09.2021.

fi preluate parțial de umanismul lui Giovanni Pico de Mirandola¹², potrivit căruia, adevărata demnitate constă în perfecțiunea intelectuală și spirituală, indiferentă la aspectele materiale ale vieții¹³.

Reflectând asupra problemelor justiției economice și sociale, această perspectivă respinge orice discriminare în funcție de origini sau abilități, pronunțându-se în favoarea luării în considerare și respectării fiecărui om, indiferent de rezultatele pe care acesta reușește să le obțină (persoane cu dizabilități, private de resurse, fără adăpost etc.)¹⁴ Mai mult, implicațiile antropologice ale credinței se extind și la noțiunea fundamentală de egalitate a tuturor ființelor umane.¹⁵ Toate, într-un anumit fel, au fost atinse de Isus Hristos, care și-a împărtășit starea până la moartea Sa, „*Prin Întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu s-a unit într-un anumit fel cu fiecare ființă umană*”.¹⁶ Această noțiune schițează un program general, în antiteză cu o concepție naturalistă sau psihologică a persoanei, care tinde să stabilească inegalități în funcție de aptitudini sau dezvoltarea abilităților. În Hristos, toate ființele umane au aceeași demnitate, oricare ar fi statutul, talentele sau abilitățile lor¹⁷. În tradiția Bisericii creștine din Occident, tema demnității ființei umane este analizată și dezbătută la toate nivelurile. „O demnitate pe care fiecare om o posedă pretutindeni și întotdeauna pentru simplul fapt de a

12 Giovanni Pico della Mirandola (n. 24 februarie 1463, Mirandola – 17 noiembrie 1494, Florența) a fost un filosof și învățat umanist italian din perioada Renașterii. Concepțiile de bază ale lui Pico della Mirandola au fost expuse în *Oratio de Dignitate Hominiis*. Ele reprezintă o sinteză ambițioasă a tradiției scolastico-aristoteliene cu temele noi ale umanismului. Pico della Mirandola vede această sinteză în filosofia neoplatoniciană, stabilind o ierarhie a existenței, de la corpurile neînsușite, urcând diverse trepte până la ființa supremă, Dumnezeu. A se vedea, Giovanni Pico della Mirandola, *Oration on the dignity of man*, translated by A. Robert Caponigri, Washington, D.C.: Regnery Publishing, Inc., 1956.

13 Enrico Maestri, „Genealogie della dignità umana”, în *Diritto & Questioni Pubbliche*, nr. 9, 2009, p. 509.

14 Pope Paul VI, *Gaudium et Spes. Pastoral Constitution on the Church in the Modern World*, promulgated by His Holiness, decembrie 1965, în https://www.vatican.va/archi-ve/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html, data accesării 05.09.2021.

15 Thomasset Alain, cit.

16 Exortăția apostolică postsinodală CHRISTIFIDELES LAICI a Sfântului Părinte Ioan Paul al II-lea despre vocația și misiunea laicilor în Biserică și în lume (30 decembrie 1988).

17 Thomasset Alain, cit.

exista ca individ și nu pentru că acționează corect din punct de vedere moral”¹⁸, concepție înrădăcinată în teologia creației și a întrupării, în așa fel încât, prin această acțiune divină, există o legătură directă între persoană și Dumnezeu. Relația comună cu Dumnezeu din partea fiecărei persoane, creatură a lui Dumnezeu, chemată prin răscumpărare să fie un fiu al lui Dumnezeu și destinată să fie veșnic cu El, devine demnitatea omului și temelia unității familiei umane și, prin urmare, prioritatea sa asupra granițelor și diviziunilor naționale.

3. Demnitatea umană și condiția dizabilității

Ultimele două decenii au marcat o schimbare radicală în ceea ce privește problema dizabilității, precum și abordarea persoanelor cu dizabilități. Pe parcursul secolului trecut, dizabilitatea a fost tratată dintr-o perspectivă sectorială, cu accent pe îngrijire și tratament, aceasta fiind considerată o problemă medicală a individului și o tragedie personală. Acesta a fost, de altfel, și criteriul adoptat în primele documente normative internaționale precum „Declarația privind drepturile persoanelor cu retard mintal” (1971) sau cea privind drepturile persoanelor cu handicap (1975)¹⁹.

În afară de abordarea exclusiv medicală, o altă problemă critică a fost reprezentată de faptul că acestea instrumente juridice nu aveau un caracter obligatoriu pentru multe state, în consecință, lipsa un sistem de control asupra implementării, respectării și garantării drepturilor din sfera medico-socială.²⁰

Prin urmare, aceste declarații au luat mai degrabă forma unei liste de recomandări și principii, decât semnificația unor acte relevante din punct

18 Giovanni Turco, *Dignità e diritti. Un bivio filosofico-giuridico*, Torino, Giappichelli, 2017, 79 și urm.. Legea face referire la demnitatea umană prin plasarea omului respectuos și respectat în centrul sistemului, adică omul înzestrat cu demnitate îi obligă pe ceilalți înzestrați cu rațiune să-l respecte și, în același timp, să se respecte pe sine. „Demnitatea umanității stă în această capacitate de a legifera universal, deși cu condiția de a fi supusă acestei legislații în același timp”. Rațiunea este creatorul suprem al legilor ca interpret al demnității umane (Umberto Vincenti, *Diritti e dignità umana*, Bari, Laterza, ediția a patra, 2009, p. 31.

19 Cristina Levorato, „Aspetti giuridici della dignità umana nell’orizzonte della disabilità”, în *Consulta Online*, Fasc. III, 2019, revistă online, p. 663 și urm.

20 Nadina Foggetti, „Diritti umani e tutela delle persone con disabilità: la Convenzione delle Nazioni Unite del 13 dicembre 2006”, în *Rivista della Cooperazione Giuridica Internazionale*, nr. 33, 2009, p. 100.

de vedere juridic.²¹ Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății (1980), „handicapul” este un fenomen complex, care rezultă din interacțiunea dintre caracteristicile fizice ale unei persoane și caracteristicile societății în care aceasta trăiește. Pentru a depăși dificultățile cu care se confruntă persoanele cu handicap, sunt necesare intervenții în vederea ridicării barierelor sociale și de mediu. Atunci când este utilizat termenul „handicap”, atenția este concentrată asupra deficiențelor de mediu și a unor sisteme din societate, care împiedică persoanelor cu handicap să participe la viața societății în condiții de egalitate. Potrivit legii 448 din 2006, persoanele cu handicap sunt acele persoane cărora, datorită unor afecțiuni fizice, mintale sau senzoriale, le lipsesc abilitățile de a desfășura în mod normal activitățile cotidiene, necesitând măsuri de protecție în sprijinul recuperării, integrării și incluziunii sociale. O clarificare a conceptului de „handicap” este realizată de Alois Gherguț (2001), potrivit căruia handicapul rezultă dintr-o deficiență sau incapacitate, fiind evidențiat atunci când aceste persoane întâlnesc bariere culturale, fizice sau sociale, împiedicându-le astfel accesul la diferite activități sau servicii sociale, care sunt disponibile în condiții normale celorlalte persoane din jurul lor²².

În schimb „dizabilitatea” este un termen general utilizat pentru a desemna pierderile sau devierile semnificative ale funcțiilor (fizice sau mentale) sau ale structurilor organismului față de normă, în contextul interacțiunii dintre individul, care are o problemă de sănătate, și factorii de mediu în care acesta trăiește. Dizabilitatea este o condiție ce poate fi cauzată genetic, de un accident, de o boală sau o traumă, condiție care poate limita abilitățile unei persoane, precum vederea, auzul, vorbirea, mobilitatea sau funcția cognitivă.

Dizabilitatea este o chestiune care, în primul rând, face referire la drepturile omului: Persoanele cu dizabilități au aceleași drepturi fundamentale ca și ceilalți cetățeni, iar aceste drepturi trebuie respectate cu responsabilitate. Primul articol din Declarația Universală a Drepturilor Omului²³ afirmă că: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și drepturi”. Pentru a putea atinge acest obiectiv, toate comunitățile

21 Nadina Fogetti, *Op. cit.*, p. 102.

22 Alois Gherguț, *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii de educație integrată*, Iași, Editura Polirom, 2001.

23 ONU, *Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948*, disponibilă la <http://legislatie.just.ro/>, accesat la data de 25.09.2021.

au obligația de a promova diversitatea și de a se asigura că persoanele cu dizabilități se pot bucura de toate drepturile: civile, sociale, politice, economice și culturale recunoscute de convențiile internaționale, prin Tratatul Uniunii Europene și în constituțiile statelor naționale.

Art. 26 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene afirmă că „Uniunea recunoaște și respectă dreptul persoanelor cu dizabilități de a beneficia de măsuri menite să le asigure autonomia, integrarea socială și profesională, precum și participarea la viața comunității”²⁴. Prin urmare, persoanele cu dizabilități sunt titulare a tuturor drepturilor și libertăților fundamentale, recunoscute de dreptul internațional actual, precum și de Constituțiile statelor democratice. Acestea au dreptul la recunoașterea unui „supliment de garanții” sau la utilizarea practică a acțiunilor pozitive specifice, a politicilor publice, pe scurt, a unei mobilizări a materialelor și resurselor, inclusiv în ceea ce privește eliminarea barierelor arhitecturale. Din punct de vedere strict juridic, piatra de temelie a acestei revoluții culturale, potrivit căreia persoana cu handicap nu este bolnavul care trebuie protejat, ci o persoană care merită respect pentru demnitatea sa, este Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități²⁵. Această Convenție²⁶ susține promovarea respectului pentru demnitatea lor intrinsecă, inalienabilă, precum și respectul pentru diversitate și acceptarea persoanelor cu dizabilități ca parte a diversității umane și a umanității (art. 1 și art. 3 din prezenta Convenție).

Chiar dacă nu într-un mod explicit, Convenția introduce un nou model de handicap bazat pe respectarea drepturilor omului. Acest model reface completează modelul biomedical sau social încadrându-l într-o per-

24 Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, disponibilă la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=DE>, accesat la data de 25.09.2021.

25 Convenția Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, adoptată la New York de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 13 decembrie 2006, deschisă spre semnare la 30 martie 2007 și semnată de România la 26 septembrie 2007, este primul instrument juridic obligatoriu cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități. Convenția este rezultatul unui îndelung proces de dezbateri, în care dizabilitatea nu este tratată doar din punctul de vedere al deficienței, ca boală, ci potrivit paradigmei psihosociale. Vorbim, așadar, nu numai despre o perspectivă legală, ci și despre una culturală.

26 Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a fost publicată în *Monitorul Oficial al României* (Partea I, nr. 792 din 26 noiembrie 2010).

spectivă universalistă, bazată pe abordarea centrată mai mult pe drepturi. De fapt, Convenția se bazează pe un nou model de justiție. Nu mai este vorba despre o justiție metafizică și nici despre simpla îngrijire și asistență, cu atât mai puțin despre cea exclusiv compensatorie sau cea a protecției. Noua paradigmă este bazată pe egalitate, pe consolidarea diversității umane, pe integrarea persoanelor dezavantajate, precum și pe eliminarea obstacolelor și discriminării, pe sprijinul adecvat persoanelor, pe servicii și beneficii care vizează includerea subiecților excluși²⁷.

Modelul de justiție din Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități modifică abordarea politică a situației persoanelor cu dizabilități, care devin din nou cetățeni cu drepturi, la care societatea trebuie să răspundă în termeni de egalitate de șanse și nediscriminare. Principiul pe care se bazează întreaga Convenție poate fi rezumat în deviza *nothing about us without us* („Nimic despre noi, fără de noi”).

Demnitatea este recunoscută ca fiind inerentă dizabilității, așa cum este pentru toate ființele umane. Există, de asemenea, o legătură cu egalitatea de șanse atunci când se indică faptul că discriminarea pe motiv de handicap implică o încălcare a demnității. Aceasta confirmă ceea ce doctrina juridică a reiterat, și anume: că demnitatea este valoarea care se află la baza valorilor sistemelor juridice. Un rol important în acest sens l-a avut Biserica Catolică, după Conciliul Vatican II (1962-1965), care a abordat relațiile dintre biserică și lumea modernă. În calitate de episcop auxiliar de Cracovia, Ioan Paul al II-lea (născut Karol Józef Wojtyła) a participat la Conciliul Vatican II, ale cărui învățăminte le-a promovat pe parcursul întregului pontificat, punând un accent deosebit pe demnitatea ființei umane. În viziunea Suveranului Pontif „Ființa umană, indiferent de condițiile

27 Unele elemente utile pentru noua abordare a handicapului provin din reflecțiile lui Amartya Sen, economist indian, laureat al premiului Nobel pentru economie, având ca teme esențiale de cercetare sărăcia și asistența socială. Amartya Sen a aplicat conceptul de „capacitate” persoanelor cu dizabilități, acesta devenind unul dintre instrumente euristice esențiale în definirea planurilor de intervenție individualizate pentru persoanele cu dizabilități intelectuale, așa cum în prezent este propus de medicina narativă, fiind depășită, în acest fel, o abordare exclusiv medicală. A se vedea Amartya Sen, *Inequality Reexamined*, Cambridge, Harvard University Press, 1992; Sen A., *Development As Freedom*, New York, 1999; Sen A., *Human Rights and Capabilities*, Journal of Human Development 6, no. 2, 2005, pp. 151-166; Sen A., *Commodities and Capabilities*, Delhi, Oxford University Press, 1985. A se vedea monografia ALTER – *European Journal of Disability Research*, vol. 5, n°3, iulie/septembrie 2011, *The „Capability Approach” to rethink policies for persons with disabilities*.

în care se desfășoară viața sa și de abilitățile pe care le poate exprima, posedă o demnitate unică și o valoare singulară de la începutul existenței sale până în momentul morții sale naturale”.²⁸ Suveranul Pontif face referire, în acest caz, la persoanele cu dizabilități, la toate constrângerile și suferințele de care acestea sunt marcate. „Cu cât ne mișcăm în zonele întunecate și necunoscute ale realității umane, cu atât mai mult înțelegem că demnitatea și măreția ființei umane apare tocmai în cele mai dificile și tulburătoare situații”²⁹, spunea Papa Ioan Paul al II-lea cu ocazia Simpozionului internațional privind „Demnitatea și Drepturile Persoanei cu Handicap” din 2004.

Persoanele purtătoare de handicap trebuie să fie ajutate să participe, pe cât posibil, la viața societății și să pună în aplicare tot potențialul lor fizic, mental și spiritual. Doar dacă le sunt recunoscute drepturile celor mai slabi, se poate spune că o societate se întemeiază pe drept și justiție: persoanele cu dizabilități nu sunt persoane diferite de ceilalți, astfel încât, recunoscându-le și promovându-le demnitatea și drepturile, recunoaștem și promovăm demnitatea noastră și drepturile fiecăruia dintre noi.

În continuare, vom aminti câteva aspecte ale vieții de zi cu zi, în care persoana cu dizabilități are nevoie să-și dezvolte propriul său potențial, contexte care îi definesc identitatea și care fac referire la: accesul la locuință, accesul la servicii, accesul la educație, accesul la muncă etc.

Primul aspect este legat de participarea activă la viața cotidiană și dreptul la o locuință adecvată pentru persoanele cu dizabilități, fără bariere arhitecturale, ce ar putea împiedica interacțiunea, constituind o sursă de discriminare.

Accesul la servicii diversificate pentru persoanele cu dizabilități și familiile acestora și alegerea, împreună cu asistentul social de bază a celui mai potrivit serviciu pentru persoana respectivă. De asemenea, este subliniată necesitatea de a găzdui persoanele cu dizabilități, care nu dispun de sprijin adecvat din partea familiei, permițând integrarea socio-culturală, educațională și profesională a acestora.

Școala este determinată pentru dezvoltarea abilităților, pentru construirea unei identități, pentru structurarea unei rețele de relaționare, pre-

28 Din mesajul Papei Ioan Paul II către participanții la Simpozionul internațional privind „Demnitatea și Drepturile Persoanei cu Handicap”, Vatican, 5 ianuarie 2004, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html, accesat la data de 5 octombrie 2021.

29 *Ibidem*.

cum și pentru împlinirea persoanei, aspecte care sunt cu atât mai evidente și mai necesare în cazul persoanelor cu dizabilități.

Prin urmare, calitatea vieții într-o comunitate se măsoară în mare măsură prin angajamentul acesteia de a-i ajuta pe cei mai slabi și mai nevoiași și de a le respecta demnitatea.

De asemenea, orice persoană cu dizabilități, care dorește să se integreze în câmpul muncii, trebuie să aibă acces gratuit la evaluare și orientare profesională, indiferent de vârstă, tipul și gradul de handicap.

Dispozițiile și programele finanțate de Uniunea Europeană cu privire la persoanele cu dizabilități au drept obiectiv fundamental eliminarea obstacolelor culturale și materiale pentru o integrare socială reală a persoanelor cu dizabilități. Scopul este acela de a construi o „societate pentru toți”, prin eliminarea cauzelor care împiedică sau limitează accesul la diferitele sfere ale vieții oamenilor. Aceste inițiative sunt definite, de asemenea, prin punerea în aplicare a legislației naționale și a angajamentelor asumate la nivelul UE și internațional, cu referire specială la Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități³⁰.

Pentru persoanele cu dizabilități, reabilitarea este un proces important, ce poate contribui la obținerea unei mai bune calități a vieții. Prin urmare, este important ca membrii familiei și îngrijitorii pacientului cu dizabilități să fie implicați și în procesul de reabilitare, pentru a preveni apariția unor probleme conexe.

4. Demnitatea refugiaților și a solicitanților de azil

Schimbările sociale, inerente primirii imigranților cu origini etnice diferite, fac obiectul dezbaterilor publice, astfel încât problema migrației a devenit în ultima perioadă o prioritate pe agenda internațională. Fenomenul migrației este considerat unul dintre cele mai complexe provocări din lumea noastră globalizată. Așa cum am amintit la începutul acestui articol, demnitatea umană a dat naștere unei jurisprudențe, ce este utilizată pentru a

30 Articolul 27 – Muncă și ocupare „Dreptul la muncă al persoanelor cu dizabilități este recunoscut, în mod egal cu ceilalți, adică dreptul de a se putea întreține printr-un loc de muncă ales liber sau acceptat pe o piață a muncii și într-un mediu de lucru deschis, care favorizează incluziunea și accesibilitatea persoanelor cu dizabilități. Legea nr. 448 din 6 decembrie 2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap, material disponibil la adresa <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/236311>, accesat la data de 14.09.2021.

pune în aplicare drepturile categoriilor de persoane vulnerabile, incluzând refugiații și solicitanții de azil, dar și pentru a le extinde unele dintre drepturile atribuite în mod tradițional cetățenilor, în vederea protejării bunăstării lor³¹.

A pune persoana în centru, înseamnă a recunoaște nevoile și dorințele ființei umane, indiferent de statutul său juridic. Prin urmare, este firesc ca problema respectării drepturilor fundamentale ale persoanei umane – și a celor implicați în mobilitatea umană – să apară în prim plan³². Evaluarea trebuie efectuată în conformitate cu demnitatea umană și drepturile fundamentale inerente fiecărei ființe umane, începând cu dreptul la viață, la integritate fizică și mentală.

Este adevărat că în ultimii ani prezența refugiaților în statele europene, dar și în statele terțe care pregătesc transferul acestora, a ridicat probleme serioase cu privire la modul în care este protejată demnitatea acestora. Dacă demnitatea lor este egală cu cea a oricărei alte persoane, atunci refugiații nu pot fi tratați pur și simplu ca un mijloc funcțional pentru nevoile economice și demografice, ca un obiect de producție. De asemenea, utilizarea detenției trebuie interzisă în orice mecanism de redistribuire a solicitanților de azil în UE. În cazul unui stat membru, care încalcă drepturile și demnitatea refugiaților, statele membre cu experiență și resurse ar trebui să acționeze în spiritul solidarității, oferindu-le protecție și transferul refugiaților pe teritoriile lor.

Dacă dorim să construim o identitate comună, aceasta trebuie să se bazeze pe valorile ospitalității față de ceilalți și pe respectul pentru demnitatea egală a fiecărei persoane, valori care presupun dialogul și comunicarea cu ceilalți. Refugiaților trebuie să li se garanteze o primire demnă atunci când ajung pe teritoriul unui stat, primirea fiind un drept care trebuie să le fie garantat, nu o concesiune din partea statelor gazdă. În acest sens, autoritățile locale trebuie să acționeze ca garanți ai primirii publice și ai integrării.

În ceea ce privește integrarea, este important să participăm activ la realizarea cetățeniei incluzive, astfel încât refugiații să devină cetățeni cu drepturi depline în societatea noastră. Din acest motiv, statele, prin autoritățile publice și ong-urile implicate în primirea și integrarea refugiaților,

31 De-a lungul anilor, ideea demnității umane s-a schimbat de la o valoare morală la o normă pe care se bazează sistemul juridic internațional actual.

32 https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/pom2009_109/rc_pc_migrants_pom109_diritti%20umani%20marchetto.html

trebuie să monitorizeze sistemul de primire și posibilitățile pe care le oferă refugiaților de a se integra în societate, făcând propuneri pentru îmbunătățirea legislației și a serviciilor. De asemenea, este necesar contactul direct cu refugiații și imigranții care au sosit într-un stat, ajutându-i să se integreze în comunitate, inclusiv prin crearea de rețele relaționale care să permită oamenilor să participe pe deplin la viața publică și să se bucure de toate drepturile lor, pornind de la educație, locuință și loc de muncă.

Ocuparea este o parte cheie a procesului de integrare și deține un loc central în participarea imigranților, aporturile aduse de imigranți la societatea gazdă și vizibilitatea acestor aporturi³³.

Pe lângă ospitalitate și integrare, statele membre trebuie să monitorizeze într-un mod transparent fondurile investite în sistemul de primire dedicat solicitanților de azil și refugiaților. În acest sens, se dorește un sistem transparent și funcțional, capabil să satisfacă nevoile acestor categorii de persoane și să răspundă la întrebările cetățenilor cu privire la funcționarea și costurile ospitalității și integrării.

Având în vedere faptul că migrația reprezintă întotdeauna o soluție și niciodată o problemă pentru persoanele care aleg să plece, este esențială cooperarea în domeniul primirii și integrării refugiaților, care trebuie să fie ghidată de solidaritate și dorința de a combate sărăcia și nu de blocarea intrărilor în statele dezvoltate din UE a fluxurilor de refugiați. Prin urmare, este nevoie de cooperarea liberă între state în ceea ce privește controlul fluxurilor și frontierelor, o colaborare capabilă să intervină asupra cauzelor inegalităților și să protejeze drepturile omului.

În concluzie, integrarea refugiaților este un proces complex și gradual, având trei componente distincte, dar inter-conectate: legală, economică și socio-culturală.

În mod specific, Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNCHR) consideră că „integrarea refugiaților este un proces dinamic, multifacetat și bidirecțional care impune eforturi din partea tuturor părților interesate, inclusiv un anumit nivel de pregătire din partea refugiaților pentru a se adapta la societatea care îi primește fără a fi nevoiți să renunțe la propria identitate culturală, precum și pregătirea corespunzătoare

33 UNCHR, The UN Refugee Agency, *Integrarea refugiaților și utilizarea indicatorilor: dovezi din Europa Centrală*, în https://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/Refugee_Integration_RO.pdf, p. 18, data de acces 05.08.2021.

a comunităților primitive și instituțiilor publice pentru a primi refugiații și a satisface nevoile unui comunități diverse”³⁴.

5. Demnitatea persoanelor vârstnice

Îmbătrânirea este un proces evolutiv universal și ireversibil, ce presupune un set de schimbări fizice, biologice și psihologice, înregistrate odată cu trecerea timpului și care însoțesc toate etapele vieții indivizilor³⁵. Odată cu tranziția demografică pe care o trăim, cu creșterea speranței de viață, societatea s-a schimbat și legile pe care le avem s-ar putea să nu mai fie adecvate, atât din punct de vedere individual, cât și social. Din punct de vedere legislativ, este necesară redefinirea conceptului de persoană și includerea diferitelor fațete pe care avansarea vârstei le adaugă personalității fiecărui individ. Valorizarea rolului persoanelor vârstnice se bazează, într-adevăr, pe educația populației în a recunoaște și respecta drepturile acestei categorii, precum și pe îndeplinirea unor îndatoriri din partea societății. Acest demers presupune aplicarea politicilor sociale, care garantează persoanelor de vârstă a treia participarea activă în societate, adică favorizarea implicării în viața socială, civilă și culturală a comunității, fără niciun fel de discriminare. Deși în literatura de specialitate participarea activă este considerată un factor determinant al sănătății, în realitate, dimensiunea strategică preventivă este clasată pe locul al doilea. Putem constata că politicile sociale recente, care vizează îmbătrânirea activă, au drept scop principal reducerea instituționalizării. Într-o astfel de abordare, intervențiile în favoarea persoanelor în vârstă sunt conotate într-un sens „defensiv”, întrucât consideră bătrânețea, cronicizarea și dizabilitatea drept principalele probleme socio-sanitare cu care societatea se confruntă pe termen mediu și lung. Astfel, sprijinul pentru intervenții în sectorul sănătății reprezintă un obiectiv specific, care este legat de obiectivul mai general de combatere a bolilor specifice bătrâneții prin limitarea cazurilor de spitalizare, instituționalizare și acordarea de subvenții pentru îngrijiri medicale și de asistență. Aceste inițiative trebuie, însă, completate cu acțiuni de prevenire a marginalizării sociale.

34 *Ibidem*, p. 4.

35 Aida Andrisani e Gianvito Lagravinese, *Invecchiamento Attivo*, articol online, disponibil online la adresa <https://istitutasantachiara.it/invecchiamento-attivo/#>, accesat la data de 26 aprilie 2021

Protejarea persoanelor în vârstă de izolare trebuie să însemne, de asemenea, o modalitate de a le asigura demnitatea. Singurătatea este una dintre marile probleme ale bătrânilor de astăzi. Orice restricție a acestor drepturi, indiferent dacă este vorba de vârstă sau dependență, trebuie să se bazeze pe o definiție legală clară și pe un proces juridic transparent. Nerespectarea sau limitarea acestor drepturi trebuie considerată inacceptabilă.

În acest sens, în anul 1982 – în timpul Adunării Mondiale privind Problemele de Îmbătrânire a Populației, convocată de Națiunile Unite și desfășurată la Viena, între 26 iulie și 6 august – a fost elaborat un Plan internațional de acțiune, care rămâne și astăzi un punct de referință la nivel mondial în ceea ce privește măsurile de natură socială, economică, culturală, dar și psihologică, menite să îmbunătățească calitatea vieții persoanelor vârstnice³⁶. În afară de aceasta, Planul internațional de acțiune a pus bazele sărbătoririi în fiecare an, pe data de 1 octombrie, a Zilei Internaționale a persoanelor vârstnice, în vederea promovării drepturilor acestora și a unei imagini pozitive a îmbătrânirii.

Ulterior, pentru a răspunde provocărilor cu care se confruntă populația vârstnică în secolul al XXI-lea, Adunarea Mondială privind Îmbătrânirea a adoptat optsprezece principii ale Națiunilor Unite pentru vârstnici, principii care au fost grupate în cinci rubrici: independență, participare, îngrijire, împlinire personală și demnitate. Printr-o serie de rezoluții, Adunarea Generală a ONU și Consiliul Economic și Social au solicitat statelor elaborarea unor programe menite să sprijine persoanele de vârsta a treia, înființând departamente specializate în acest sens³⁷.

Inițiativele care au urmat demonstrează că persoana se bucură, pe întreaga durată a vieții sale, de toate drepturile recunoscute cetățenilor de sistemul juridic, iar adoptarea unei carte specifice a drepturilor pentru persoanele vârstnice indică că demnitatea umană este inviolabilă, iar vârsta și dependența nu pot constitui temeiul pentru nicio restricție asupra oricărui drept uman inalienabil și asupra libertății civile recunoscute de standardele internaționale.

36 Pontificium Consilium Pro Laicis, Documenti *La dignità dell'anziano e la sua missione nella Chiesa e nel mondo*, https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/laity/documents/rc_pc_laity_doc_05021999_older-people_it.html, accesat 12.08 2021.

37 Aplicarea acestor principii, a cincea revizuire a Planului internațional de acțiune și revizuirea strategiei adoptate în 1992 de Adunarea Națiunilor Unite constituie obiectivele următoarelor strategii în scopul promovării îmbătrânirii active.

În prezent, Uniunea Europeană recunoaște și respectă dreptul persoanelor în vârstă de a duce o viață demnă și independentă și de a participa la viața socială și culturală³⁸. De multe ori, persoanele în vârstă nici măcar nu sunt conștiente de faptul că acestea sunt drepturile lor fundamentale și că limitările privind libera dezvoltare a personalității și autonomiei la bătrânețe pur și simplu nu trebuie acceptate.

Este nevoie, așadar, de o mobilizare a resurselor necesare, de responsabilizarea factorilor relevanți și de asigurarea unui parteneriat eficient în vederea valorizării persoanei vârstnice în societate, a promovării protecției și respectării drepturilor acestor persoane³⁹.

Concluzie

Înainte de toate, trebuie recunoscută inviolabilitatea fiecărei ființe umane, ca fiind ceva unic și irepetabil, și care implică, prin urmare, inviolabilitatea vieții, a libertății, a identității personale și a celorlalte elemente constitutive ale persoanei. Aceste bunuri există înainte de drepturile personale relative (așa-numitele drepturi fundamentale), prin urmare, trebuie să fie protejate și păstrate în fiecare ființă umană.

Este necesar un principiu diferit în baza căruia toate persoanele să contribuie la construirea comuniunii. În prezent, comuniunea este atinsă prin dimensiunea reciprocității, adică prin comportamente inspirate din iubirea reciprocă. Dincolo de orice altă considerație sau interes particular ori de grup, trebuie să încercăm să promovăm binele integral al acestor persoane și să facem totul pentru a nu le refuza sprijinul și protecția necesară, chiar dacă acest lucru ar însemna creșterea cheltuielilor economice și sociale.

38 Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, C 303/17 – 14.12.2007. Acest articol se inspire din articolul 23 din Carta socială europeană revizuită și din articolele 24 și 25 din Carta comunitară a drepturilor sociale fundamentale ale lucrătorilor. Participarea la viața socială și culturală include, bineînțeles, și participarea la viața politică. <https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/25-drepturile-persoanelor-varsta>

39 Consiliul Național al persoanelor vârstnice, *Aspecte ce privesc asistența socială ca modalitate de respectare a egalității de șanse și apărarea drepturilor persoanelor vârstnice*, 2011, p. 4, disponibil la <http://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/03/asistenta-sociala-si-egalitate-sanse.pdf>, data de acces 06.09.2021.

Bibliografie

- Alter – *European Journal of Disability Research*, vol. 5, n°3, iulie/septembrie 2011, *The «Capability Approach» to rethink policies for persons with disabilities*.
- Andrisani Aida e Lagravinese Gianvito, *Invecchiamento Attivo*, articol online, disponibil online la adresa <https://istitutosantachiara.it/invecchiamento-attivo/#>, accesat la data de 26 aprilie 2021.
- Caso Giovanni, *La dignità dell'uomo: percorso storico giuridico*, disponibil la <http://www.comunionediritto.org/it/eventi/appuntamenti-regionali/discorsi-appuntamenti/148-la-dignita-umana-percorso-storico-giuridico-.html>, accesat la data 15.09.2021.
- Consiliul Național al persoanelor vârstnice, *Aspecte ce privesc asistența socială ca modalitate de respectare a egalității de șanse și apărarea drepturilor persoanelor vârstnice*, 2011, p. 4, disponibil la adresa <http://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/03/asistent-a-sociala-si-egalitate-sanse.pdf>, accesat la data de 06.09.2021.
- Papisca, Antonio, „Riflessioni sulla globalizzazione dei diritti umani”, în vol. *Il Diritto della dignità umana*, Venezia, Casa Editrice Marsilio, 2011.
- Foggetti Nadina, *Diritti umani e tutela delle persone con disabilità: la Convenzione delle Nazioni Unite del 13 dicembre 2006*, în „Rivista della Cooperazione Giuridica Internazionale”, nr. 33, 2009.
- Gherguț, Alois, *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii de educație integrată*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Jonas, Hans, *Il principio responsabilità*, Torino, Einaudi, 1990.
- *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C 303/17 – 14.12.2007.
- Levorato Cristina, *Aspetti giuridici della dignità umana nell'orizzonte della disabilità*, în „Consulta Online”, Fasc.III, 2019
- Pavan, Antonio, *Enciclopedia della persona nel XX secolo*, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane, 2008.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbii române*, vol. I-IV, ed. revăzută și adăugită, Iași, Mydo Center, 1995-1996.
- Sen A., *Commodities and Capabilities*, Delhi, Oxford University Press, 1985.
- Sen Amartya, *Development As Freedom*, New York, 1999.

- Sen Amartya, „Human Rights and Capabilities”, în *Journal of Human Development*, 6, no. 2, 2005, p. 151-166.
- Sen Amartya, *Inequality Reexamined*, Cambridge, Harvard University Press, 1992.
- Thomasset, Alain, „Dignità della persona umana”, în *Rivista Aggiornamenti sociali*, ianuarie 2012, <https://www.aggiornamentisociali.it/articoli/dignita-della-persona-umana/>, accesat la data de 15.09.2021.
- Mirandola, Giovanni Pico della, *Oration on the dignity of man*, translated by A. Robert Caponigri, Washington, D.C.: Regnery Publishing, Inc., 1956.
- Maestri, Enrico, „Genealogie della dignità umana”, nella *Rivista Diritto & Questioni Pubbliche*, nr 9 del 2009.
- Papa Ioan Paul al II-lea, Simpozionul internațional privind „Demnitatea și Drepturile Persoanei cu Handicap”, Vatican, 5 ianuarie 2004, discurs disponibil la adresa https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html.
- Pontificium Consilium Pro Laicis, Documenti *La dignità dell'anziano e la sua missione nella Chiesa e nel mondo*, material disponibil la adresa https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/laity/documents/rc_pc_laity_doc_05021999_older-people_it.html, accesat la data de 12.08.2021.
- Turco, Giovanni, *Dignità e diritti. Un bivio filosofico-giuridico*, Torino, Giappichelli, 2017.
- UNCHR, The UN Refugee Agency, *Integrarea refugiaților și utilizarea indicatorilor: dovezi din Europa Centrală*, în https://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/Refugee_Integration_RO.pdf, p. 18, accesat la data de 05.08.2021.
- Vincenti, Umberto, *Diritti e dignità umana*, Bari, Laterza, ediția a patra, 2009.

Instrumente legislative

- Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, disponibilă la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=DE>, accesat la data de 25.09.2021.
- Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo în 4 aprilie 1997 și intrată în vigoare la 28 februarie 2001. Text publicat în

Monitorul Oficial, Partea I nr. 103 din 28 februarie 2001 și disponibil la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/27007>, accesat la data de 10.09.2021.

- ✦ Convenția Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, adoptată la New York de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 13 decembrie 2006, deschisă spre semnare la 30 martie 2007 și semnată de România la 26 septembrie 2007, a fost publicată în Monitorul Oficial al României (Partea I, nr. 792 din 26 noiembrie 2010),
- ✦ Legea nr. 448 din 6 decembrie 2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap, material disponibil la adresa <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/236311>, accesat la data de 14.09.2021.
- ✦ ONU, *Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948*, în http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declaratia_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf, accesat la data de 10.08.2021).